
HUR SKALL DEN BORGERLIGA FRIHETSTANKEN FORMULERAS?

NILS-ERIC SANDBERG

Mot alla fagra löften om bostäder till alla och trygghet åt envar, står den borgerliga frihetstanken, som inte ställer ut generösa garantier på andras bekostnad och som inte låter sig konkretiseras lika lätt. Nu krävs eftertanke, en liberal vilja och formuleringsförmåga för att långsiktigt återta det som förlorats.

Det här samhället är ännu inte riktigt färdigt." Det sade Olof Palme en gång. Jolo i DN replikerade i ett kåseri: "Gud hjälpe oss när det blir färdigt."

I Palmes formulering ligger indirekt något av liberalismens pedagogiska dilemma. De borgerliga partierna illustrerade det själva i årets valrörelse.

Visionen saknas

Centern gjorde reklam för Olof Johansson (som behöver all reklam han kan få; men hur långt räcker det?). Folkpartiet lovade bekämpa både m och s och utlovade både företag och daghem. Kds förklarade att etik ger fler jobb. (Etiska personer skulle ringa till partiets kansli och begära ett nytt jobb.) Moderaterna var-

NILS-ERIC SANDBERG är ledarskribent på *Dagens Nyheter*.

nade för att socialdemokraterna skulle höja skatterna om de kom tillbaka.

Men var fanns visionen av ett borgerligt samhälle? Ingenstans. Vilket parti förklarade hur det borgerliga – eller liberala samhället ska se ut? Inget.

Detta är inte bara en fråga om partitaktik och valpropaganda. Det handlar om mycket mer. Om det mest väsentliga: Vem kan säga något om hur framtidens samhälle ska se ut? Vem kan styra utvecklingen mot ett fastställt mål? Och vem har i så fall mandat att göra detta?

Ett färdigt samhälle

Olof Palmes ord – samhället är ännu inte riktigt färdigt – speglar en socialdemokratisk grundtanke: Partiet har ett mål för alla; partiet vet hur samhället ska se ut, en gång när det väl blir färdigt. Socialdemokratin har en vision som omfattar alla (även de som inte gillar den visionen; de ska tvingas in).

Vad jag förstår ligger i denna socialde-

mokratiska vision en huvudskillnad mellan socialdemokratien och de partier som kan kallas liberala eller konservativa. Denna distinktion är central för den politiska debatten, och för opinionsbildningen – om vi ska få ett samhälle där människor får leva enligt egna önskemål.

Klassförtryck

Den socialdemokratiska visionen av ett färdigt samhälle går tillbaka på Marx och Hegel. Marx studerade Hegel, och Hegel läste mycket teologi i sin ungdom. Han visste att historien (enligt Världsandens beslut) har ett slutmål. Exakt hur Hegel visste detta är oklart; Mona Sahlin måste kunna ge besked.

Bertrand Russell visar (i *A History of Western Philosophy*) att det finns en parallell mellan marxism och kristendom. Nyckelbegreppen i ideologierna speglar varandra: en klass av förtryckta; ett våldsam samt slut; en ny värld där de goda belönas och de onda bestraffas.

Man kan invända en del mot Russells jämförelse; den bygger i huvudsak på Lukas och förbigår mycket annat. Men Russell pekar på en central punkt: Både marxismen (det vill säga socialismen) och kristendomen arbetar med en gemensam eskatologisk struktur; de förutser en ny värld, ett slut på dagens tillstånd och ett nytt definitivt samhälle, som ska vara historiens slutpunkt. När vi hunnit dit behöver vi inte oroa oss för något; inget ska hända – inget ska förändras; här är äntligen allting färdigt.

Ingen principiell skillnad

Socialdemokratien har alltid haft en vilja att bestämma över landet. Till en början ville partiet nationalisera storföretagen; partikongressen 1920 tog ett beslut om socialisering i stor skala. Efter några år av hård intern debatt kom partiledningen till slutsatsen (med hjälp av Nils Karleby och Ernest Wigforss) att en socialisering inte automatiskt skulle öka produktionen. Alltså avskrev partiet socialiseringen av praktiska skäl enbart. Nils Karleby skriver (*Socialismen inför verkligheten*, sid 100) att det finns ingen principiell skillnad mellan enskild och allmän egendom; enda restriktionen på socialisering är "ekonomiska realiteter".

Detta är en viktig punkt. Socialdemokratien har avstått från socialisering enbart av praktiska skäl, inte av principiella. Partiet accepterar inte enskild äganderätt. Enbart praktiska omständigheter hindrar det från att konfiskera enskild egendom. Hur länge?

Anammade Keynes

Partiet övergav socialiseringstanken. Men viljan att bestämma över hela samhället fanns kvar. Detta är förklaringen till att svensk socialdemokrati anammade Keynes' idéer med ett större ursinne än något annat parti i världen.

Keynes rekommenderade inte bara statlig lånefinansiering av konsumtion under lågkonjunktur. Han gav också tillämpningsföreskrifter: statlig kontroll av investeringar, import och export.

Keynes gav socialdemokratien både en

metod att styra ekonomin, och en legitimitet för styrandet: Det var nödvändigt för sysselsättningen, och välfärden. Vad alla glömt är att skattetrycket vid mitten av trettioalet var cirka 12 procent av BNP.

Statlig totalgaranti

Nu har socialdemokratin anpassat sig till verkligheten. Ambitionen att finreglera ekonomin har avlösts av ett försök att ta hand om alla. Bidragsstaten och socialtjänstlagen ska garantera att "samhället" försörjer alla. Alla medborgare ska skyddas mot alla påfrestningar. Staten ställer ut en totalgaranti mot problem. Den som mår dåligt ska få sjukskriva sig själv (på allmän bekostnad). Den som har ont i ryggen ska få gratis pengar. De som skaffar barn ska skyddas mot alla ekonomiska konsekvenser; ingen ska behöva ta något som helst föräldraansvar. Föräldraförsäkringen kan skraddarsys så att bidragen maximeras om barnen kommer i en viss noggrant beräknad intervall. Via bidragsreglerna kan staten styra även passionen.

Vad mer kan socialingenjörerna hoppas på?

Konkretiserad vision

Barnfamiljerna får bidrag och daghem. Alla får skola och bostad. Alla får utbildning. Nästan alla får arbete. Komvux och ABF.

Kan visionen av det färdiga samhället locka? Kanske. Ty:

- Socialdemokratin har en vision som kan konkretiseras: Alla ska få bostad och

daghem och fritidslokaler och bibliotek och ingen ska behöva konkurrera; allt ska bli riktigt bra för alla; alla får en garanterad tillvaro, utan att behöva anstränga sig.

- Ovissheten om framtiden kan vara skrämmande. Socialdemokratin ger alla ett bestämt besked: Partiet styr samhället och bestämmer därmed hur framtiden ska se ut; alla ska tas om hand; ingen ska behöva leva efter eget ansvar.

Vilken vision av det framtida samhället har de borgerliga partierna?

Inget alternativ

Några försökte konkurrera med socialdemokratin och bjuda över i löften om välfärd (som de gjort i fyrtio år). Moderaterna lovade frihet att välja daghem och skola. Det var i stort sett allt. De formulerade inget alternativ till den socialdemokratiska visionen av ett färdigt samhälle (som förutsätter central styrning).

Även de borgerliga partierna har satt upp mål för samhället, och därmed för alla medborgare. Vi ska nå en viss tillväxt, arbeta mycket, få en viss utbildning. Allt kan försvaras från en allmänekonomisk synpunkt. Men det innebär att staten sätter upp mål för individerna, och formulerar en bild av framtiden som alla ska sträva mot. Med vilket mandat? Med vilken rätt väljer staten ett mål för alla medborgare, oberoende av vad de själva vill?

Påverka individerna

Antag att det finns några liberala eller

konservativa som anser att varje individ ska vara fri att söka sin lycka och forma sin framtid helt efter sina egna önskemål. Då måste de kräva att staten inte får gripa in med skatter och bidrag för att påverka individerna. Ty staten – det vill säga politikerna – kan inte ha någon egen vision av ett framtida samhälle. De har inget mandat att forma utvecklingen.

Om alla får leva enligt sina egna önskemål – då kan det framtida samhället inte planeras, inte ens förutses. Ingen känner idag alla individers framgent föränderliga önskemål.

Till detta kommer alla oförutsedda tekniska förändringar, som påverkar alla enskilda önskemål på nya oförutsedda sätt, och ökar kombinationen av ny kunskap och ny osäkerhet.

Oförutsägbart samhälle

Slutsatsen: Det liberala samhället blir öppet, ovisst. Ett fritt samhälle blir produkten av alla medborgares skiftande önskemål och beslut. Utgången kan inte förutses. Samhället blir vad det blir. Allt är ovisst – så länge medborgarna är helt fria att göra vad de vill (så länge deras frihet inte begränsar någon annans).

Inget borgerligt parti har lyckats formulera den liberala visionen av ett öppet samhälle där ingen blir omhändertagen utan alla får leva efter eget val, och på eget ansvar.

Förklaringen är kanske att uppgiften är svår. I det liberala öppna samhället finns inga garantier. Politikerna kan inte

tala om hur framtidens samhälle ser ut. De kan bara förklara för medborgarna att "Ni är fria att fatta egna beslut, och ta konsekvenserna av dem. Ni har inga förmyndare. Ni ska själva bestämma."

Slutgiltigt mål

Den österrikiske filosofen Karl Popper – som avled nyligen – skrev ett av århundradets viktigaste verk: *The Open Society and its Enemies*. Popper visar att det öppna fria samhällets fiender finns hos dem som har ett slutgiltigt mål för utvecklingen; det är de som vill tvinga sina idéer på andra.

De borgerliga borde utnyttja Poppers analys för att kunna formulera ett svar på den socialdemokratiska visionen av det färdiga samhället. I ett liberalt samhälle finns inget slutmål, eftersom det skulle innebära ett tvång mot stora grupper. Det liberala samhället är öppet. Ingen vet hur det blir.

Valfriheten avgörande

Det enda viktiga i det liberala samhället är att ingen utsätts för tvång. Den enskildes rätt till valfrihet blir en generalrestriktion på alla förslag om skatter, bidrag, regler. Valfriheten ska bli den avgörande principen i alla målkonflikter.

De borgerligas uppgift blir att pedagogiskt formulera denna frihetstanke. Det är svårt. Det förutsätter både eftertanke, en liberal vilja, och formuleringsförmåga.

Men det är detta de borgerliga måste arbeta med. Tänk på vad alternativet är!